

Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde Basit Yapılı Belirsiz Öznelli Cümlelerin Karşılaştırılması

 SEBİNE ABİD ^a

Geliş Tarihi: 13.03.2020 | Kabul Tarihi: 29.04.2020

Öz: Özet Oğuz Türkçesinin en eski iki önemli kolunu Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi oluşturur. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi Eski Oğuz Türkçesinin bütün dilsel ve sözdizimsel özelliklerini kendinde barındırır. Yaşadıkları coğrafi farklılıklar Oğuzlar arasında değişikliğe özellikle dil alanında ciddi değişikliklere yol açmamıştır. Cümlenin yapısı, cümledeki öğelerin dizilişi ve cümlenin anlam yönü bakımından Oğuz Türkçesinin lehçeleri arasında ciddi farklılıklar görülmez. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi cümle yapısı bakımından ikiye ayrılır. Basit ve Birleşik cümleler. Basit cümle Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde esas öğelerden oluşan tek yargılı cümlelerdir. Söz konusu lehçelerde basit cümlelerin kendi içinde birkaç yapısal mantıksal tipleri bulunur. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde basit cümle yükleme göre şekillenen yapısal mantıksal tiplere ve özneye göre şekillenen yapısal mantıksal tiplere ayrılır. Çalışmada Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde basit cümlenin yükleme göre şekillenen yapısal mantıksal tipi olan belirsiz öznelli cümleler karşılaştırılmış söz konusu lehçelerde kullanılan belirsiz öznelli cümlelerde ortaya çıkan farklılık ve benzerlikler gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, basit yapı, belirsiz öznelli cümle.

^a Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
sebine-abid@hotmail.com

Comparison of Simple Structured Neutral Subject Sentences in Turkish and Azerbaijani

Abstract: Abstract The oldest two major branches of Oghuz Turkish are Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish. Turkey and Azerbaijan Turkish hold all the linguistic and syntactic features of the Old Oghuz Turkish within themselves. The geographical differences they have had did not lead to serious changes in the language, especially in the field of language, between Oghuzes. There are no significant differences between the dialects of Oghuz Turkish in terms of the structure of sentences, the arrangement of the elements of the sentence and the meaning of the sentence. Turkey and Azerbaijan Turkish divide into two in terms of the structure of the sentence. Simple and Compound sentences. In Turkey and Azerbaijan Turkish, simple sentences are sentences that consist of main elements with a single verb. In the dialects of matter, there are several structural logical types within simple sentences. In Turkey and Azerbaijan Turkish, simple sentence divides into a structural logical type that shapes according to the verb and to structural logical type that shapes according to the subject. In the study, in Turkey and Azerbaijan Turkish, sentences with a neutral subject, which is a simple sentence's structural logical type that shapes according to the verb, are compared and the occurring differences and similarities have been shown between the neutral subject sentences in the dialects of matter.

Keywords: Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, simple structured, neutral subject sentence.

Giriş: Basit Yapılı Tek İçerikli Cümleler

Basit cümle- yapısında isim ve fiil türünden tek yüklem bulunan cümledir¹. Tek içerikli cümleler esas öğelerden biriyle oluşan cümlelerdir. Diğer esas öge cümlede yer almaz. Bu tip cümlelerde esas öge predikattır. Predikat- bir grup tek içerikli cümlelerde, ya özne ya da yüklemde ifade edilir². Tek içerikli cümlelerin en önemli özelliği cümlenin bir esas ögesinin varlığına göre hem anlam hem de gramatikal bakımdan bütünlüktür. Yardımcı öğelere gerek duyulmayarak bütün zaruri bilgi bir tek esas öğede toplanır. Tek içerikli cümlelerde bulunmayan öge, esas muhakemeyi, cümlede ireli sürülen fikri kavramaya engel teşkil etmez. Tek içerikli cümleleri eksiltili cümlelerle karıştırmamak gerekir. Tek içerikli cümleler öğeleri bırakılmış cümleler olsa da eksiltili cümleler hem öğeleri bırakılmış hem de anlamı eksik olan cümlelerdir. Bu bakımdan tek içerikli cümleler metin dışında anlaşılrsa da eksiltili cümleleri metin olmadan anlamak zordur. Oğuz Grubu Türk lehçelerinde tek içerikli cümlelerin sınıflandırılmasında bazen yapısal yöntem, bazen de mantıksal yöntem esas ölçüt olarak ele alınır. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde basit yapıları tek içerikli cümleler kendi içinde ikiye ayrılır: Yükleme göre şekillenen tek içerikli cümleler. Birkaç türe ayrılır: Genel özneli cümle, Belirsiz özneli cümle, Öznesiz cümle; Özneye göre şekillenen tek içerikli cümleler. Bu cümlelere özneli cümle ve söz-cümle ait edilir³. Çağdaş Türkiye Türkçesinin yazı dilinde tek içerikli cümlelerin araştırılmasında A.N.Kononov'un hizmetleri büyüktür.

A.N.Kononov'a göre tek içerikli basit cümleler bir esas öge subje (mantıksal özne) veya predikattan (mantıksal yüklem) oluşur. A.N.Kononov tek içerikli cümleleri 1.Öznesiz cümle; 2.Genel özneli cümle; 3. Belirsiz özneli cümle; 4.Vokatif cümle; 5.Özneli (Nomibatif) cümle gibi yapısal mantıksal türlere ayı-

¹ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, 61.

² Zarife Budagova, *Azerbaycan Dilinde Sade Cümle*, Bakı: Azerbaycan Elmler Akademiyası, 1963, 30.

³ Sevindik Veliyev, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, Bakı: Nurlan, 2005, s.148-149.

rır⁴. A.N. Kononovdan sonra Türkiye Türkçesindeki tek içerikli cümle problemi A.N. Baskakov tarafından çözülmüştür. Baskakov'a göre tek içerikli cümleler, gramer özelliklerine göre bir ögeli sözdizimsel yapıdan oluşsalar da pretikatifsiz olmayıp belli yargı ifade ederler. Tek içerikli cümleler ikiye ayrılır: Fiille oluşan tek içerikli cümleler; İsimle oluşan tek içerikli cümleler. Fiille oluşan tek içerikli cümleler kendi içinde ikiye ayrılır: Subjesiz fiille şekillenen tek içerikli cümleler.

Buraya öznesiz cümle aittir. Subjeli fiille şekillenen tek içerikli cümleler. Buraya genel özneli cümle ve belirsiz özneli cümle ait edilir. İsimle oluşan tek içerikli cümleler ise şu türlere ayrılır: 1.Öznel (Nominatif) tek içerikli cümle; 2. Modal tek içerikli cümle; 3. Duyusal tek içerikli cümle; 4. Mastar tek içerikli cümle; 5.Vokatif tek içerikli cümle⁵.

Belirsiz Özne Nasıl Cümle Ögesidir?

Belirsiz özne- öznelerin bazı cümlelerde görünmemesi veya belirsiz durumudur⁶. Zülfikar'a göre belirsiz özne, fiillerin türüyle ilgili bir durumdur. Türkçede fiiller etken, edilgen, geçişli, geçişsiz diye birkaç türe ayrıldığı için belirsiz özne de bu fiillerin türüne göre ortaya çıkmıştır. Artık otobüslere binilmeyecek; Bir yerden bir yere rahat gidilmiyor cümlelerinde özne belirsizdir. Demek ki özne geçişsiz ve edilgen yapıda olan yüklem bulduğumuz cümlelerde belirsiz durumdadır⁷.

Boz'a göre ise yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde nesne olmadığı için dilbilgisel özne de bulunmaz. Dolayısıyla bu tip cümleler öznesiz (meçhul) çatılı cümle yapısındadır⁸. Banguoğ-

⁴ A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*, Moskva: İzdatelstvo Akademiyi Nauk SSSR,1956, s.506.

⁵ N. A. Baskakov, *Predlojenie v Sovremennom Turetskom Yazıke*, Moskva: Akademiya Nauk, 1984, s.3.

⁶ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, s.39.

⁷ Hamza Zülfikar, "Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması", *Türk Gramerinin Sorunları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.44.

⁸ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2015, s.61.

lu, edilgen fiillerdeki çoğu zaman bilinmeyen, açıklanmak istenmeyen veya üslup değişikliğinden dolayı söylenmeyen mantıksal özne için mantıkça kimse terimini kullanır⁹. Öznenin göre belirsiz özne- görünürde olmayan veya görünmüyor izlenimi veren bir özne türüdür. Belirsiz özne, görünmeyen bir özne olmasına rağmen, cümlede eylemi gerçekleştiren veya etkilenen, etkilenmeyen veya adını söyleme gereği duyulmayan, bilinmeyen birileri bulunur¹⁰. Üstünova, yüzey yapıda yer almayan belirsiz özneyi sözlüksel özne terimiyle açıklar. Sözlüksel özne, dilbilgisel öznenin ses ve kelimeye dönüşmüş halidir. Birinci ve ikinci şahıslarda bulunan dilbilgisel öznenin hangi dil unsuruna gönderme yapacağı kesin olduğundan sözlüksel özneler, özel bir sebep dışında cümleden çıkarılır¹¹. Hatiboğlu'na göre belirsiz özne, Türkçede bazı fiillerin üçüncü şahıs çekimlerinin belli olmayan özneleridir. Belirtilmesine gerek görülmemeyen özne, edilgen fiil kullanılmadan da, etken fiille belirsizleşebilir. Geçmiş olsun, Afiyet olsun, Birden aklıma geldi; Aman ne iyi; Ne mutlu Türküm diyene; Olur, Gelirim; Olmaz, Gidemem; Aşkolsun sana cümlelerinde geçmiş olsun, afiyet olsun, geldi, iyi, ne, mutlu, olur, olmaz, aşkolsun yüklemelerinin özneleri belirtilmediği için bu tür cümlelerin özneleri, belirsiz özne olarak kabul edilir¹². Zülfikar'a göre emir kipiyle kurulan cümlelerde özne bulunmaz¹³. Üstünova'ya göre bu tür cümlelerde üçüncü teklik şahıs olan dilbilgisel öznelerin göndermesi o zamirine işaret eder. Bu tür cümleler, öznesiz olmayıp sadece sözlüksel öznesi yüzey yapıda (Yüzey yapı, bir cümlenin sözdizimsel şekilde oluşturularak kullanıma getirilen,

⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.413.

¹⁰ Mehmet Özmen, "Özne Üzerine Düşünceler", *Türk Dili Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010, s. 337.

¹¹ Kerime, Üstünova "Özne Üzerine Birkaç Söz", *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit yayınları, 2010.s.136-137.

¹² Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972, s.117-118.

¹³ Hamza Zülfikar, "Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı", *Türk Gramerinin Sorunları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.44.

duyusal ve görsel olarak hitap eden son düzeyidir)¹⁴ gösterilmeyip, yüklemdeki şahıs göstericisiyle tahmin edilebilir¹⁵. Karabulut'a göre dilbilgisel bir yapı öznesiz kesinlikle kullanılmaz. Genişletilmiş Yansıma İlkesi kuralına göre hiçbir kurallı cümle öznesiz şekilde kullanıma giremez. Yani yüzey yapıda özne gösterilmese de derin yapıda (Derin yapı, cümlenin yapısal ve mantıksal görünümünün tersine olarak görülmeyen fakat kavranılması mümkün olan düzeyidir. Cümlenin bu düzeyi yüzey yapıdaki cümlelerin derinliklerinde bulunan farklı anlamlarını ortaya çıkarır¹⁶) mutlaka bir özne bulunur ¹⁷ Dilbilim Sözlüğünde-belirsiz özne örtük özne (implicit subjekt) terimiyle¹⁸, Dil Bilimi Terimleri Sözlüğünde belirsiz özne, 3 ayrı terimle (belirsiz özne, belirtisiz özne, bilinmez özne başlıkları altında) gösterilerek belirsiz varlık ve kişilerden oluşan cümlelerin öznesi olarak açıklanmıştır¹⁹.

Belirsiz Özneli Cümlelerin Tarihsel Gelişimi

Tek içerikli cümle türleri içinde belirli özneli cümle önce ortaya çıkmıştır. Belirsiz özneli cümle ise sonraki devirlerde ortaya çıkan tek içerikli cümle türüdür²⁰. İlk olarak Eski Türk Yazıtlarından, Orhon ve Tonyukuk metinlerinin mezar taşı üzerinde yazıldığına da dikkat edilirse bu metinlerdeki bilgiler belli olaylarla bağlı olup belirsizliğin ortaya çıkması için herhangi dilsel ötesi bir durum veya dilsel-psikolojik bir ortam oluşmamıştır. Fakat bu yazılı anıtların dilbilimsel özelliğine göre bu anıtların yazıldığı devirde belirsiz özneli cümlelerin

---

¹⁴ Ferhat Karabulut, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011, s.94-95.

¹⁵ Kerime, Üstünova "Özne Üzerine Birkaç Söz", *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit yayınları, 2010.s.139.

¹⁶ Ferhat Karabulut, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011, s.94-95.

¹⁷ Karabulut, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, s.105.

¹⁸ Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s.210.

¹⁹ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2013, s.187-200.

²⁰ Sevindik Veliyev, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, Bakı: Nurlan, 2005, s.50

kullanıldığı da düşünülebilir²¹. Karahan, Göktürkçe metinlerde belirsiz özneli cümlelerin ancak bağlam yoluyla ortaya çıktığını açıklar. Kangım kagan ança ilig törüg kazganıp uça barmış. Kangım kaganka başlayu Baz kaganıg balbal tikmiş. Birinci cümlelerin öznesi Kangım kagan'dır. İkinci cümlelerin yüklemi ise üçüncü şahıs özneyi o/onlar göstermektedir. Fakat önceki cümlede bu zamirin kim olduğu hakkında bilgi verilmez. Dolayısıyla tekrar kullanılmayan öğeler hakkında süreç alıcısı bilgilendirir. İkinci cümledeki özne ise belirsizdir. Göktürkçede çekimde olan fiiller çokluk eki almaz. Çokluk bağlam yoluyla ortaya çıkar. Göktürkçe metinlerde öznenin çokluk olup olmaması yüklem yoluyla anlaşılır. Türkçe fiillerde -lar eki yalnız çokluk üçüncü şahsın belirleyicisi olmayıp yüklemi fiil olan cümlelerde çokluk eki almayan fiiller çokluk bir özneye göndermede bulunabilir. Dolayısıyla tikmiş fiilinin eksiz şekilde çokluk üçüncü şahıs özneye gönderme yaptığı görülebilir²². Malov, Runik Yazılı Antların diğer yazıtlardan daha eski dilbilimsel özelliklere sahip olduğunu öne sürmüş ve Runik Yazılı Anıtlara ait "Fal Kitabı"nda geçen şu cümleleri belirsiz özneli cümle olarak göstermiştir. 1.Kidizig subda sukumış (Keçeni suya koymuşlar); 2.Tağuş tertçi kışmış (Atın ayaklarını doğru bağlamamışlar)²³.

XIV. yüzyıla kadar belirli özneli cümleye karşılık tek içerikli basit cümlelerin bu türü sınırlı şekilde kullanılmıştır. XIV. yüzyıldan başlayarak bu cümle türüne ait örnekler görülebilir. Bilhassa Nesimi'nin şiirlerinde belirsiz özneli cümle çok kullanılmıştır. Dişlerin nezmine dürdaneyi- gövher dediler; Leblerin gendine şeker dediler; Cani-Şirine gör neler dediler?²⁴.

Dede Korkut destanında belirsiz özneli cümle, öznesiz

²¹ Caferov, N.G. "Cümlelerin Struktur-Semantik Tekamülü", *Azerbaycan Dilinin Tarihi Gramatikası*, Bakı: Azerbaycan Üniversitesi, 1990, s.336.

²² Karahan Leyla, "Göktürkçe Metinlerdeki üçüncü şahıs özneli Ardeşik cümlelerde özne bağlantıları ve belirsiz özneli cümleler", *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011, s.125-126.

²³ S.Malov, *Pamyatniki Drevnetyurskih Pismennosti*, Moskva: 1951, s.80-92.

²⁴ R. Meherremova, *Azerbaycan Dilinin Tarihi Sintaksisine Dair Materiallar*, Bakı: Azerbaycan Elmler Akademiyası, 1962, s.123.

cümle ve belirli özneli cümleden farklılaşarak çok fazla kullanılmıştır. Dede Korkut destanında geçen tam şekillenmiş basit yapılı belirsiz özneli cümlelere şu örnekler gösterilebilir: Tavla tavla şahbaz atlarını bindiler; Baş indürüp selam virdiler; Beyreği dahu götürüp kopuz çaldururlar-idi²⁵.

Belirsiz Özneli Cümlelerin Karşılaştırılması

Belirsiz özneli tek içerikli cümleler çekimli fiile üçüncü çokluk şahıs ekinin getirilmesiyle oluşur. Belirsiz özneli cümlelerde kurucu öge olan fiil mantıksal öznenin yerine belirsiz bir çokluk şahıs ifade eder. Belirsiz özneli cümleler deyimsel ve kontekstual olmak üzere ikiye ayrılır. Belirsiz özneli cümleler de atasözleri ve vecizelerde kullanılabilir: Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı derler; Yemiş vermeyen ağacı keserler. Hareketin öznesi kontekstte göre gerçekleşmeyen veya bunların sözlüksel ifadesi cümlenin içeriğinden ortaya çıkmayan cümleler kontekstual belirsiz cümlelere ait edilebilir. Baloyna her gelenin filmini çekmişler; Telefondan istiyorlar sizi üçüncü çokluk şahıs eki almış etken çatılı bir fiilin ifade ettiği belirsiz özneli cümlelerin esas ögesinin şekli, öznenin belirsizliğiyle ilişkilidir. Herkesin arşınına göre bez vermezler (verilmez); Herkesin yorulduğu yere han yapmazlar (yapılmaz)²⁶. Ediskun'a göre yüklemi üçüncü çokluk şahısla oluşan bazı fiil cümlelerinde konuşma ve yazmada özne düşürülse de öznenin varlığı yüklem yoluyla sezilebilir. Züğürtlüğün adını zariflik koymuşlar²⁷.

Kononov'a göre belirsiz özneli cümleler- yapanı kasten cümleden çıkarılan ve eylemin belirsiz kişiler tarafından gerçekleşmesiyle oluşan cümlelerdir. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde geniş şekilde kullanılan belirsiz özneli cümlelerin yüklemi iki şekilde ifade edilir. 1) Üçüncü teklik şahıs edilgen çatıdaki geçişli ve geçişsiz fiil şekilleriyle; Bahşış atın dişine bakılmaz; Osmanbey'de tramvaydan inilir; Bir kaç yüz adım yürü-

²⁵ Sebine Abid, "Dede Korkut Destanında Basit Cümlenin Yapısı ve Yapısal-Mantıksal Türleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5, 2014, s. 36.

²⁶ A.N.Baskakov, *Çağdaş Türkçede Cümle*, Çev. Oktay Selim Karaca, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s.88-89.

²⁷ Haydar Ediskun, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s.334.

nülür. 2) Üçüncü çokluk şahıs etken çatıdaki geçişli fiil şekille-riyle; Ağlamayan çocuğa süt vermezler.; Çok iyi okuduğunu, büyük adam olacağını söylüyorlardı²⁸.

Bazı edilgen fiillerin, +y(A) yönelme eklerini alan tümleçleri, derin yapıda özne durumundadırlar. Son maçta rakibine iyi dövüldü; Tekneler rüzgâra kapıldılar²⁹. Belirsiz özneli cümleler özne yüklem ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, Kapıyı açtılar cümlesinde yüklemdeki -lar ekiyle belirsiz üçüncü çokluk şahıs özneye göndermede bulunduğu ve kapının kendiliğinden açılmayıp, kim tarafından açıldığının da konuşmacıyı ilgilendirmediği ve esas amacın konuşma ortamıyla ilgili olduğu görülebilir³⁰. Mehmedoğlu'na göre özne cümlede hem bağımsız sözcüklerle hem de yüklemdeki şahıs ekleriyle ifade edildiği için mantıksal subjenin cümledeki esas sözcüsü olan öznenin her zaman cümlede bulunması gerekmez. Cumhuriyet sayesinde kitap elde etmeye muvaffak olmuşlardır cümlesinde bağımsız sözcüklerle ifade edilen bir özne yoktur.

Fakat yüklemdeki üçüncü çokluk şahıs -lar eki bu cümledeki bilinmeyen bir yapan/ yapanların varlığına işaret eder. Yüklemdeki işaretleyicilerle sezdirilmesi mümkün olan özneler, cümleye bağımsız kelime gibi yeniden getirilebilir. Ancak buna gerek duyulmadığı için cümleden çıkarılmıştır³¹. Memmedov'a göre belirsiz özneli tek içerikli basit cümlelerde özne bulunmadığı için cümlelerin subjelerini belli bir şahsa ait etmek mümkün değildir. Bu tür cümlelerde, hakkında konuşulan iş, eylem belli bir şahsa ait olmadığından onun subjesi her zaman belirsiz bir şahsa/şahıslara ait olur. Azerbaycan Türkçesinde belirsiz özneli basit cümlelerde gerçekleştirilen iş veya olay belli olsa da, işi yapan belirsiz durumdadır. Seni çox incidirler cüm-

²⁸ A.N. Kononov, Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka, Moskva: İzdatelstvo Akademiyi Nauk SSSR,1956, s.511.

²⁹ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2015, s.61.

³⁰ Fatma Erkman Akerson, *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual, 2000, s.134.

³¹ Alâeddin Mehmedoğlu, *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2006, s.20-22.

lesinde esas öğelerden yalnız yüklem (incidirler) bulunur ve onun belirsiz öznesi (onlar) belli bir şahsa ait edilmez. Belirsiz özneli cümlelerde işin kim tarafından gerçekleştirildiği belli olmadığı halde işin sonucu belli olur. Dolayısıyla bu tür cümlelerde konuşmacıyı işin kendisi değil onun sonucu ilgilendirir³². Belirsiz özneli cümleler Oğuz Grubu Türk lehçelerinde geniş şekilde kullanılan tek içerikli cümle türlerinden biridir.

Oğuz Grubu Türk lehçelerinde kullanılan belirsiz özneli cümlelerde yüklem üçüncü şahsın çoğuluyla ifade edilmesi prensibi birbirinden farklılık göstermez. Esas fark her bir lehçenin kendine özgü gramatikal şekilleriyle bağlı ortaya çıkar³³. Türkiye Türkçesi: Biraz evvel masanızı hazırladılar (KMM); Azerbaycan Türkçesi: Geribin yanına buraxmadılar (KRS)

Bu tip tek içerikli cümle yapılarında özne tahmin edilse de somut şekilde cümlede yer almaz. Bu tip cümlelerin en önemli özelliği hareketi yapanın sanki gizli tutulması ve kendini belirsizleştirmesidir³⁴. Türkiye Türkçesi: Üzerini aradılar. (AC); Azerbaycan Türkçesi: Yarım saatdan sonra gonagları çağırıldılar xörek otağına (GB). Yukarıdaki cümlelerin görülmeyen öznesi cümleye tekrar getirildiği zaman belirsizlik kavramı kalkar ve çift içerikli cümle ortaya çıkar. Bu zaman işi yapan somutlaşır. Türkiye Türkçesi: Onlar üzerini aradılar (AC); Azerbaycan Türkçesi: Onlar yarım saatdan sonra gonagları çağırıldılar xörek otağına (GB).

Bu tip cümlelerde işi yapanın belirsiz durumda olması esas şartlardandır. Belirsizlik kavramı bu tip cümlelerde başka unsurlarla da ortaya çıkabilir. Türkiye Türkçesi: Kimse çalışmıyordu; Azerbaycan Türkçesi: Kimse hündürden gısgırırıldı cümlelerinde de işi yapan belirsiz durumdadır. Fakat bu tip cümlelerde işi yapanın yani subjenin belirsizlik durumu ortaya çıkmaz. Dolayısıyla kimisi, biri, kimse kelimelerinin kendisi de

---

³² Nesir Memmedov, *Azerbaycan Dilçiliyinin Nezeri Esasları*, Bakı: Maarif Neşriyatı, 1971, s.351-352.

³³ Sevindik Veliyev, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, Bakı: Nurlan, 2005, s.165.

³⁴ Sevindik Veliyev, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, s.163.

cümlelerin yüzey yapıdaki somut öznesidir³⁵. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde belirsiz özneli cümlelerin öznesi, onlar zamiriyle de kullanılabilir. Türkiye Türkçesi: Onu ayağa kaldırdılar; Azerbaycan Türkçesi: Onu ayağa galdırdılar (belirsiz özneli cümle); Türkiye Türkçesi: Onlar onu ayağa kaldırdılar; Azerbaycan Türkçesi: Onlar onu ayağa galdırdılar (çift içerikli basit cümle); Onlar şahıs zamininin getirilmesiyle tek içerikli cümle çift içerikli cümleye dönüşür. Belirsiz özneli cümlelerde konuşanı ilgilendiren işin kendisidir. Çoğu zaman işin kim tarafından yapıldığı konuşanın kendisine bile belli değildir. Fakat işin, olayın sonucu bellidir. Bu durumda fikri ifade etmek için en iyi yöntem üçüncü çokluk şahsa başvurmaktır.

Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde belirsiz özneli cümlelerin yüklemi, çeşitli zaman şekilleriyle ifade edilebilir. Türkiye Türkçesi: Çocuğu karakola götürdüler... (AC); Azerbaycan Türkçesi: Bunları sizin stola gönderibler (KRS);

Sonuç

Tarihi süreç içerisinde Oğuz Grubu Türk lehçelerinin sözdizimsel yapısı büyük değişikliklere uğramadan bugünkü şeklini almıştır. Tarihten bugüne süregelen sözdizimsel yapıdaki sabitlik Oğuz Grubu Türk lehçelerinin önemli kolunu oluşturan Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinin sözdizimiyle ilgili yapılan çalışmalarda bariz şekilde kendini gösterir. Yapılan tespitlere göre Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde tek içerikli cümlelerin türleri arasında en yaygın olarak kullanılan belirsiz özneli cümlelerdir. Çalışmada, söz konusu lehçeler arasında yapılan karşılaştırmaya dayanarak bu cümle tipinin yapısı, öğelerin dizilişi ve oluşumunda bazı şekil ayrılıkları hariç ciddi sözdizimsel farklılıkların tespit edilmediği görülebilir.

Kaynaklar

Abid, Sebine, "Dede Korkut Destanında Basit Cümlelerin Yapısı ve Yapısal-Mantıksal Türleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5, 2014.

³⁵ Sevindik Veliyev, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, Bakı: Nurlan, 2005, s.164.

- Ali, Sabahattin, *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004. (KMM)
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Baskakov, A. N., *Çağdaş Türkçede Cümle*, Çev. Oktay Selim Karaca, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Baskakov, A.N., *Predlojenie v Sovremennom Turetskom Yazıke*, Moskva: Akademiya Nauk, 1984.
- Boz, Erdoğan, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2015.
- Budagova, Zarife, *Azerbaycan Dilinde Sade Cümle*, Bakı: Azerbaycan Elmler Akademiyası, 1963.
- Caferov, N. G., "Cümlelerin Struktur-Semantik Tekamülü", *Azerbaycan Dilinin Tarihi Gramatikası*, Bakı: Azerbaycan Üniversitesi, 1990.
- Ediskun, Haydar, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Efendiyev, İlyas, *Körpüsalanlar*, Bakı: Kitab Klubu, 2015. (KRS)
- Erkman Akerson, Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual, 2000.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Acımak*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006. (AC)
- Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972.
- İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Karabulut, Ferhat, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.
- Karahan, Leyla, "Göktürkçe Metinlerdeki Üçüncü Şahıs Özneli Ardeşik Cümlelerde Özne Bağlantıları ve Belirsiz Özneli Cümleler", *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Kononov, A. N., *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo*

- Yazıka, Moskva: İzdatelstvo Akademiyi Nauk SSSR,1956.
- Korkmaz, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Malov, S. *Pamyatniki Drevnetyurskih Pismennosti*, Moskva: 1951.
- Mehherremova, R., *Azerbaycan Dilinin Tarihi Sintaksisine Dair Materiallar*, Bakı: Azerbaycan Elmler Akademiyası, 1962.
- Mehmedoğlu, Alâeddin, *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2006.
- Memmedguluzade, C., *Gurbaneli Bey*, Bakı: Kitab Klubu, 2016. (GB)
- Memmedov, Nesir, *Azerbaycan Dilçiliyinin Nezeri Esasları*, Bakı: Maarif Neşriyatı, 1971.
- Özmen, Mehmet, “Özne Üzerine Düşünceler”, *Türk Dili Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Üstünova, Kerime, “Özne Üzerine Birkaç Söz”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit yayınları, 2010.
- Veliyev, Sevindik, *Türk Dillerinde Sade Cümle*, Bakı: Nurlan, 2005.
- Zülfikar, Hamza, “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı”, *Türk Gramerinin Sorunları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

